

TOLDI ÉVA

Olvasástapasztalatok, érzelememlékek

Mezey Katalin 75. születésnapjára

Régóta ismerem Mezey Katalint. Mindig is ismertem. Ezek a mondatok jutnak eszembe, ha rá gondolok. Pedig valójában nem tudom pontosan, mikor találkoztam vele először.

Ezért féltékenyen olvastam a 2013-ban megjelent „...minden mindenre vágyik...” antológia szerzőinek tárgyyszerű, ugyanakkor megható visszaemlékezéseit a kamaszkorra, a pályakezdés éveire, a Mezey Katalin alapította Sárvári Kör hangulatára, azoknak az írásait, akikkel az irodalmi csoport megalakult. Mert az én irodalmi szocializációm ugyanakkor indult, de távol Budapesttől, az irodalmi központtól, messze, délen. A mi irodalmi csoportunk tagjai a felénk elitnek számító Új Symposiumt gyűrögették az utcán a kezükben. Minden szavát értettük a sokakat megbotránkoztató versbeszédnek, egyébként is azt gondoltuk, mindent tudunk az életről – ebben nyilván a világon minden kamasz hasonlít egymásra. Meg hogy rettenetes sznobok is voltunk, középiskolában csak Thomas Mannt olvastunk (Kosztolányit csak később), Füst Milánnal együtt éltük át az *Öregség* szenvedő pátoszát. Barátainkkal azt játszottuk éjszakákon át, hogy felolvastunk egy-egy Pilinszky-sort, és ki kellett találni, melyik versből való. Akkoriban sose vallottuk volna be, hogy amikor sötét, kiteglázott utcákon sétáltunk kéz a kézben, tulajdonképpen a szarajevói Bijelo dugme dalait dúdolva értettük meg, milyen az, amikor az emberek közt titkos szálak szövődnek. Ha eszmélésem éveire gondolok, háttérzeneként folyamatosan Jimi Hendrix delíriumos gitárszólóját hallom, és Janis Joplint, ahogyan szívhez szólóan könyörög a jóistenhez, hogy küldjön neki egy Mercedes-Benz-t. Szóval, nemcsak magas irodalommal foglalatostunk.

Viszont éppen a centrumtól való távolság fejlesztette ki bennem azt az érzéket, amely nem csupán ösztönös szolidaritás a pálya szélére szorultakkal, hanem meggyőződés, hogy a peremlétben igazi értékek jöhetnek létre. Nem volt ez szembeszegülés az irodalmi kánonnal, inkább egyfajta öntudat, hogy jogom van az önálló véleményformálásra, jogom van önállóan felfedezni, mit tartok értékesnek, mert csak is ez lehet mindenfajta irodalmi tevékenység értelme.

Ezért éreztem magamhoz közel állónak mindig is Mezey Katalint, akiről akkor is tudnám, hogy kánonjába „mindenki belefért, aki minőséget hozott létre. Tehát a lesajnált, az elfelejtett, a betiltott, a disszidens – és az itthon nyomorgó betiltott művész is. Azt hiszem, az ő kánonja volt a legteljesebb”, ha nem Kemény István írta volna le, de ő nálam szebben fogalmazta meg, ezért idézem a már említett kötetből *A megtalált hit* című írását, és tovább: „Tudta, mert személyesen látta, hogy mi minden alakulhat az irodalomban esetlegesen. Személyes okokból, kicsinyességből, félreértésekből. Gonoszságból, gőgből, gyávaságból. Vagy csak úgy véletlenül.” Amit megtapasztaltam én is, már kamaszkoromban, és azóta is, a vajdasági hétköznapiakban. Csakhogy a nélkül az empátia nélkül, ami Mezey Katalinból sugárzik, s amiről már első találkozásunk alkalmával – Szabadkán?, Kishegyesen? – tudtam, hogy párját ritkítja.

Addig is olvastam a verseit, az igazi nagy találkozásom Mezey Katalinnal, az irodalmi találkozásom azonban mélyen az emlékezetembe vésődött, és ennek már az időpontját is be tudom határolni. A „háború után” – mert az én nemzedékem is így tagolja az időt –, amikor megélttem egyet s mást, sokszor gondoltam sokfélét a világról. Akkor került a kezembe a *Játszunk anyámmal* című verse. Ez a szokatlan identitásvers, identitáscseréről, identitásjátékról, ami csak annyiban és olyan módon játék, ahogyan Kosztolányinál az *Akarsz-e játszani*ban: „s akarsz, akarsz-e játszani halált?”

Kosztolányinál a lírai én szerepjátékáról és nyelvi tobzódásáról van szó, míg a Mezey Katalin-vers erős valóságreferenciákkal dolgozik, a versszituációt valós élethelyzetként érzékeljük, a vers nem kérdez rá a szerepcsere lehetőségére, hanem megvalósítja: szereplői játsszák, ami nyílegyenesen mutat egy irányba, az elmúlás felé. A vers úgy nyeri el nagyfokú érzelmi telítettségét, hogy közben szikár, pontos versbeszédet hallunk, amely a hétköznapi nyelvhasználat alig stilizált regiszterében szólal meg. Két ember kíméletlen lélektani pontossággal megelevenített, drámai kapcsolata jelenik meg benne. Az egyes szám első személyű lírai én egyszer engedí át a szólamot, amikor feltehetően – mert nincs kimondva – az ápolásra szoruló anya azt mondja lányának: „Gyere, fekdj le mellém!”

Ósi toposzok mozdulnak ekkor a versben, felidéznek az apokrif imát – „én lefekszem én ágyamba...” –, alvás és halál köztes mezején járunk. A verszárlat

metaforája pedig – „lassú, nagy folyam, / lassan folyó üveg / a délutánunk” – nem a létezés botrányáról szól, hanem a derűs állandóságról, amely túlmutat az élénk idézett élethelyzeten, túlmutat életem és halálom, az örökkévalóságig vezet.

Igen, erre mondhatta egykor Ottlik Géza, hogy a költő a létezésszakmában dolgozik. Ottlik, aki szintén rokonszenvezett a kánon peremére szorultakkal, például Birkás Endrével, akiről egyik első tanulmányomat írtam. Róla mondja, igen poétikusan, *Próza* című kötetében a következőket, s gondolatai Mezey Katalin versvilágát is találóan jellemzik: „mert az ember szomjúhozik, és ez a hűvös, egyszerű hang sohasem hazudik abban, amit érez: iható víz, tiszta, kövek közül, kopár sziklából fakadó forrásvíz. És kemény víz: a szappant nem oldja, mosásra, mosakodásra, a valóság mosdatására nem alkalmas: tele van láthatatlan, foghatatlan ásványok titokzatos jó ízével”.

Nagy hatású vers, ritkaságszámba megy, nemigen lehet róla beszélni. Magamévá tettem, sokszor eszembe jutott később, amikor hasonló élethelyzetbe kerültem. Ezután kezdtem tudatosan keresni Mezey Katalin szövegeit. S amikor Oláh János felkért, hogy vegyek részt a *Történelmi emlékezet, szociográfia és fikció a mai magyar prózában* című tanácskozáson, már tudtam, hogy az ő prózáját választom témaként.

Megérintett az *Ismernek téged* című kötetének alapélménye, az otthonosság terének változása, átalakulása. A biztonság szertefoszlása. A gyermekkori emlékeket felidéző elbeszélések cselekménye többnyire a családi házban és annak környékén játszódik. Az antropológusok szerint az, amitől a szülői ház emlékei olyan meghatározóak az ember életében, annak az összetett bensőségesnek köszönhető, amivel a tárgyak az otthonnak nevezett szimbolikus alakzat körvonalait kijelölik. A gyermekkori éden elvesztésével párhuzamosan az otthon átalakulása is lejátszódik. A térbeli viszonyrendszerre épülő prózának csupán néhány mondatát idézem, amelynek hangulata sokáig elkísért: „ki csöngethet ilyen későn? A késői csöngetés semmi jót nem jelent. Otthon nekünk is le kell szaladnunk a pincébe és beállni a lép-

cső fölötti mélyedésbe, mielőtt Anyjánk kimennének kaput nyitni. Azt is tudjuk, hogyha elvinnék őket, ott kellene állnunk még sokáig, több óra hosszat, s csak másnap virradatkor mehetnénk át egy ismerős családhoz megbeszélés szerint.” A minden kommentárt nélkülöző, szenttelen közlés a ház és a kert biztonságával szemben a kényelmetlen, szűk teret, a bűvőhelyet jelöli meg a túlélés tereként. Csakhogy ez már a félelem tere, a kényszerűség terepe, nem az otthonosságé. Az egyént a hatalom kényszeríti olyan terekbe, amelyek végérvényesen idegenek maradnak.

Az ember olvasás közben gyakran egymásra csúsztatja saját tapasztalatait az olvasottakkal. Az 1990-es évek háborús eseményei ugyancsak megváltoztatták szülőföld- és otthonélményemet. Ennek nemcsak a Vajdaságban keletkezett irodalmi művekben, hanem a térségről szóló alkotásokban is fellelhetők a tapasztalatai. Balázs Attila, Kontra Ferenc, Majoros Sándor, Nagy Abonyi Árpád regényeiben tömegek hömpölyögnek, vonulnak végig a vidéken, menekülnek. Az otthon fogalmának inflálódása jelenik meg bennük.

Ilyesmirel is mesélhettem Mezey Katalinnak, mert beszélgetéseink során előbb-utóbb azok a traumatikus tapasztalatok is előkerülnek, amelyeknek részesei voltunk egy tíz évig agonizáló állam háttérjében, hol közelebb, hol távolabb a frontvonalától, bombázásoktól. Azzal a bölcs és nyugodt figyelemmel hallgatott engem is, amit már-már természetesnek veszünk tőle. Következő találkozásunk alkalmával, a tavalyi ünnepi könyvhéten aztán kinyitotta a Magyar Napló júniusi számát annál az oldalnál, ahol a versei megjelentek, nekem meg valósággal földbe gyökerezett a lábam, és szó nélkül maradtam, és – mi tagadás – meghatódtam. Mert azt tudtam eddig is, hogy prózaírónak történetet mesélni életveszélyes, ha nem akarom nyomtatásban viszontlátni. De hogy költőnek is, arra nem számítottam. Megtisztelő, hogy az én történetemet – mert megírta versében, a tőle megszokott pontossággal – a sajátjává tette, s ezzel létrehozott egy olyan intenzív érzelmi kisugárzású teret, a vers terét, amelybe mások is szabadon beléphetnek.